

MUSIQA MEROSIMIZ: MAQOM HAQIDA.

Abduraximov Axmadjon Mamadjanovich

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim vazirligi

Qo'qon davlat universiteti Xalq ijodiyoti kafedrası dotsenti

Annotatsiya: *Maqom san'ati o'zining noyoblighi va boy estetik qadriyatlari bilan o'zbek musiqa madaniyatining eng muhim qismlaridan biridir. Bu san'at shakli nafaqat musiqiy asar sifatida, balki milliy ma'naviyat va xalqning tarixiy xotirasini ifoda etuvchi badiiy merosdir. Maqomlar o'ziga xos ohanglar, ritmlar va baxshilik an'analari orqali avloddan avlodga yetkazilgan noyob musiqiy tillarda ifodalanadi. Ular inson qalbi va ruhiyatining eng nozik his-tuyg'ularini o'zida mujassam etib, tinglovchida chuqur taassurot qoldiradi. Maqom san'ati faqat musiqa emas, balki xalq hayotining, urf-odatlarining va qadriyatlarining o'ziga xos ifodasidir, shuning uchun ham u milliy madaniyat va san'atda alohida o'rin egallaydi. Ushbu san'atning boylighi, tafakkur va ehtirolar uyg'unlighi uni o'rganishni va qadrlashni taqozo etadi.*

Kalit so'zlar: *musiqa, tanlovlar, maqom, ma'naviyat, musiqiy asarlar, madaniyat, kuy, san'at*

Musiqa insoniyat tarixida eng qadimiy san'at turlaridan biri bo'lib, u jamiyatning ma'naviy hayotida, madaniy taraqqiyotida beqiyos o'rin egallaydi. Har bir xalq o'zining milliy musiqiy merosi orqali o'z tarixini, turmush tarzini, ruhiy kechinmalarini avlodlarga yetkazadi. Shu jihatdan o'zbek xalqining boy musiqiy xazinasini, xususan, maqom san'ati dunyo miqyosida alohida ahamiyatga ega. Maqomlar asrlar davomida shakllangan, sayqallangan va avloddan-avlodga og'zaki an'ana orqali yetib kelgan. Bugungi kunda maqom san'ati nafaqat milliy o'zligimiz ramzi, balki butun insoniyatning madaniy boylighi sifatida qadrlanmoqda. Maqom san'atining ildizlari juda qadimiy davrlarga borib taqaladi. Markaziy Osiyo hududida yashagan xalqlar miloddan avvalgi davrlardanoq turli musiqa cholg'ularidan foydalangan. Qadimiy arxeologik topilmalar orasida nay, doira, chang, dutor kabi cholg'u asboblari tasvirlangan buyumlar uchrashi bu fikrni tasdiqlaydi. Maqomlar esa bu musiqiy an'ana asosida yuzaga kelgan yirik shakldagi musiqiy asarlar tizimi sifatida qaraladi. IX–X asrlarda yashagan buyuk allomalar – Abu Nasr Forobiy va Abu Ali ibn Sino musiqaning nazariy asoslarini yaratib, maqom tizimining shakllanishiga katta hissa qo'shgan. Forobiy o'zining “Kitob al-Musiqa al-Kabir” asarida musiqa ilmiga doir mukammal nazariy qarashlarini bayon qilgan. Ibn Sino esa “Kitob ash-Shifo” va “Donishnoma” asarlarida maqomlarning ruhiy va fiziologik ta'siri haqida yozgan. XII–XV

asrlarda yashagan Abdulkadir Marog‘iy maqom nazariyasini yanada rivojlantirib, Sharq musiqiy merosida muhim iz qoldirgan.

O‘zbek maqomlari o‘z tarixiy taraqqiyoti davomida turli madaniy markazlarda shakllangan bo‘lib, ularning eng mashhurlari quyidagilardir:

1. Buxoro–Samarqand Shashmaqomi – klassik maqom san’atining markazi sifatida e’tirof etiladi.

2. Xorazm maqomlari – Xorazm vohasining boy madaniy an’analari asosida paydo bo‘lgan.

3. Farg‘ona–Toshkent maqom yo‘llari – o‘zining lirizmga boy kuy va qo‘shiqlari bilan mashhur.

Bu maktablarning barchasi o‘ziga xos ijro uslublari, kuy tuzilishi va ashula shakllari bilan ajralib turadi.

“Maqom” atamasi arab tilidagi “maqām” so‘zidan olingan bo‘lib, “ohang pog‘onasi”, “daraja” ma’nolarini bildiradi. Maqomlar turli kuy va ashula qismlarining bir butunlikda, o‘zaro uyg‘unlashgan holda ijro etilishi bilan ajralib turadi. Har bir maqom o‘ziga xos sho‘balar, talqinlar, mushkilotlar va nasrlardan tashkil topgan. Masalan, Shashmaqom oltita katta maqomdan iborat:

1. Buzruk
2. Rost
3. Navo
4. Dugoh
5. Segoh
6. Iroq

Har bir maqom bir necha bo‘limlarga bo‘linib, ularning har biri o‘zining musiqiy ohangi va ritmik tuzilishi bilan ajralib turadi. Kuylarning asosan doira usullarida ijro etilishi, dutor, gijjak, tanbur, nay, rubob kabi cholg‘ularning asosiy rol o‘ynashi maqom san’atining milliy ruhini namoyon qiladi. Maqom san’ati xalqimizning ma’naviy dunyosini aks ettiruvchi bebaho merosdir. U milliy ruh, qadriyatlar, falsafiy qarashlarni mujassam etadi. Maqom kuylari inson ruhiyatiga chuqur ta’sir ko‘rsatib, qalbda sokinlik va totuvlik uyg‘otadi. Tarixiy manbalarda maqomlarning inson salomatligiga ham foydali ta’sir qilishi haqida fikrlar mavjud. Masalan, Ibn Sino maqomlarning turli ohanglari orqali inson ruhiy holatini yaxshilash mumkinligini yozgan. Maqomlar yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashda ham katta ahamiyatga ega.

Bu san’at orqali:

Milliy musiqiy merosga qiziqish ortadi.

Estetik did va musiqiy madaniyat shakllanadi.

O‘zlikni anglash, tarixiy merosga hurmat kuchayadi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda maqom san’atiga bo‘lgan e’tibor sezilarli darajada oshdi. 2003-yilda Shashmaqom UNESCO tomonidan insoniyatning nomoddiy madaniy merosi sifatida e’tirof etildi. Bu qaror o‘zbek maqom san’atining butun dunyo madaniy merosidagi o‘rnini yana bir bor tasdiqladi. Maqom ijrochiligini rivojlantirish uchun yurtimizda bir qancha ilmiy-tadqiqot markazlari va o‘quv muassasalari faoliyat yuritmoqda. O‘zbekiston Davlat konservatoriyasi, san’at maktablari va maxsus maqom ansambllari bu san’atning saqlanishi va rivojiga xizmat qilmoqda. “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivali, maqom ansambllarining konsertlari va xalqaro tanlovlar maqom san’atining dunyoga tanilishiga sabab bo‘layotir.

Xulosa:

Maqom san’ati o‘zbek xalqining ko‘p asrlik musiqiy tafakkuri va ijodiy salohiyatining yorqin ifodasidir. Bu san’at turi nafaqat milliy madaniyatimizning boyligi, balki butun insoniyatning umumiy merosiga aylangan. Maqomlarni o‘rganish, yosh avlodga yetkazish, ularni zamonaviy sharoitda rivojlantirish va targ‘ib qilish muhim vazifalarimizdan biridir. Zero, maqom xalq qalbining tarjimoni, milliy o‘zligimizning yorqin ramzi sifatida kelajak avlodlar uchun ham bebaho xazina bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Forobiy A.N. Kitob al-Musiqa al-Kabir.
2. Ibn Sino A.A. Kitob ash-Shifo, Donishnoma.
3. Marog‘iy A. Maqosid al-Alhon.
4. Mirzaev A. O‘zbek maqomlari tarixi va nazariyasi. – Toshkent, 2010.
5. Karimov A. Shashmaqom: Tarixi va rivoji. – Buxoro, 2018.